

DIACA, antigament *diaque(n)*, pres del ll. tardà *diacōnus* id., i aquest, del gr. *διάκονος* 'servidor', 'diaca'. □ I.^a doc.: *diaque*, c. 1270-80, Llull, etc.; *diaca*, 1311.

«Si alcú ferrà o penrà abat, prevere, *diache*, sub-*diache* o alcú clercg --», *Usatges* (NCL, 136); «acolit, *diaque*, prevera e sub*diaque*», Llull (O. Rim., 168); la grafia *diaque* és la del *Blanq.* de Llull (NCL II, 233.19, 257.22; III, 10.27); de les *VidesR*, tant en el ms. bàsic P (f° 9; 3 cops, 166r2, n. 3-4), com en d'altres (*Rom.* LIV, 479), i en alguns docs. ross., des de 1379 (cf. infra *sots-diaque*), *InvLC*. Amb *-e* era el resultat fonètic de *diacōnus*, a la manera com HOMINEM donava *homen* > *home*, ORGANUM > *orgue*, ASINUM > *ase*; i tal com aquests feien el plural *hōmens*, *ōrguens*, *āsens*, també el plural de *diaque* era inicialment *diàquens*: «en aquel tems quatre *diàquens* se justaren, tractant entre sí qui seria bons après la mort d'él, per bisbe» (*VidesR*, f° 96r1, n. 16, original ll. *dyaconi*).

Però confonent-se la *-a* amb la *-e* en català oriental i començant a circular els plurals de la mena de *ases*, *coves*, *orgues*, *homes*, també es digué *diaques*, i llavors l'analogia de noms com *escriba* o *sacrista* féu que hom es posés a dir i escriure *diaca*, grafia que ja predomina en els docs. ross. antics (l'*InvLC* en recull una dotzena) i apareix ja en un de 1311. Hi ha una variant més rara *diague* (amb sonorització de la *-c-* a la manera dels mots hereditaris): «los preveres e *diagues* ho vedaran dient que jaquissen la venjança a Déu» (text mall. de princ. S. xv, *BABL* VI, 145), que alhora ens mostra com el progrés dels plurals anàlogics en *-es* per *-ens* ja havia afectat aquest mot des de bastant antic. Per això aviat es generalitzà la forma amb *-a*, i fins en els parlars que fònicament distingien *-a* de *-e*, com els valencians, en els quals ajudà el joc entre *-a* de singular i *-es* de plural (*poeta/poetes*), i així trobem *diaca* generalitzat des de StVicentF: «quant lo prevere hix de la sagristia, e va enmig del *dyacha* e sub*diacha* --» (*Sermons* III, 248.26, igual forma i semblant frase en la *Quar.*, 255.154); JoMartorell (Ag. I, 151); «tres mises de cos present, cantades ab *diaca* y sub*diaca* y *orgue*», doc. val. de 1645 (*BRAE* XX, 681), és també la forma que GaGirona troba en els docs. del Maestrat, Morella i Plana (*Vocab.*).

DERIV.: *Diaconat*. *Diaconia*. *Diaconessa*. *Diaconil*. *Sotdiaca* [StVicentF, *Quar.*, 255.154; *sotz-diaque*, 1391, *-aca* 1390, 1399, *InvLC*] o *subdiaca* [*subdyaca*, StVicentF, *Sermons* I, 183.32; i veg. les cites donades supra].

Ardiaca [art- 1242, *ard-* Llull], contracció del ll. eclesiàstic *archidiaconus*, gr. *ἀρχidiaκονος* id., derivat de *διάκονος* amb el prefix *ἀρχι-* que expressa el capitanejar o noció de començ; en Llull apareix ja algun cop la forma moderna i alternant amb la més etimològica: «Esdevench-se que l'*ardiache*, nebot del avescha, morí, lo qual *archidiaque* era hom molt mal acustumat» (*Merav.*, NCL I, 74; en II, 90, alterna també amb *erquediacha*, II, 90), *ardiaque* ib. (IV, 302), *ardicha* (III, 101), *archidiaque* (IV, 230), *archediaque* (IV,

251). I aquesta és la forma que ha quedat: el *DBal.* en cita exs. en dos textos barcelonins del S. xv; l'*ardiaccha*, doc. de 1322, Finke (*Acta Ar.* III, 398); lo *ardiaccha de Civilia*, 1527 (*BABL* IV, 379); la forma en *-e* explicada supra (en *diaca*) ha perviscut poc o molt fins avui en algun sector occidental: Vergés i Paulí amb data 1851 cita en el bisbat de Tortosa «Antonio Sanz i Sanz, canonge dignitat de *Ardiaque* de Borriol» (*Espurnes*, 159).

L'aparença de la contracció de *ar(chi)diaconus* en *ardiacca* (*-que*) és simple, i en tot cas cal admetre que els fets s'adaptaren més o menys a aquesta aparença; però és probable que hi va convergir una evolució més complicada; s'imposa aquest aspecte complementari donada la freqüència i antiguitat de la variant *artiaca*, d'explicació menys evident. Així en les dades més antigues: l'*artiache* ja en un doc. de la Conca de Tremp de 1242, l'*artiache de Todela* en un de c. 1251 de l'Alta Ribagorça, *artiacha d'Elna* en un de c. 1260 (Pujol, *DocsVg.*, 8.29, 16.52, 19); encara amb *-en* conservat en un de Camarasa de 1295-99 («un prest <'présteç'> que l'*artiachen* féu al senyor rey», Ca. Candi, *MiscHiCat.* II, 172), i en plural «els *artiàquens* de Tolèdol e de Valladolid», c. 1303 (*BABL* II, 312); és també la forma dels *CostTort.* («mestre Ramon de Besuldó, *Artiache* de Tarantona» (ed. Ol., 9), i potser és la més freqüent en Llull: *artiaque*, *Blanq.* (NCL II, 77.12), *-acha* id. (II, 72.4) i *Merav.* (NCL IV, 260). Després es va anar antiquant, però encara trobem *artiaca* en un doc. de València de 1526 (*BSCC* XVI, 369), i Sanelo troba *Artiaca de Molvedre*, *Artiacha de Terol* i *Artiacha de Xàtiva* en altres textos valencians (II, 3, 4).

L'explicació d'aquesta alteració en *-t-* no és pas segura: es podria admetre que en produir-se la síncope en la forma originària *archidia-*, la seqüència consonàntica *arkd-*, per virtut de la forta posició, recolzada, de la *k*, aquest nus complicat vagi ensordir la *-d-*, i en més o en menys bé degué ser així. Però tinguem en compte que també hi va haver una altra variant on allò que s'esvaní no fou el *-chi-* (cf. el cast. *arcadiano*) sinó el *-di-*, resultant-ne *arkiàka* (grafiat *archi-*, *arci-*): l'*archiaca* s'ha d'entendre certament així en una narració del S. xv recollida en els *Eximplis e Miracles* d'Aguiló: «per ço lo-y demanaà --- e lo dit *arciaca* era molt scas hom --- e lo dit clergue --- veé que tan stremament li demanava de compte l'*archiaca* ---» (I, 123). Ara bé això ens recorda algun cas de dissimilació tan clar com *artibanc* per *arquibanc* (*arca* + *banc*).

També ací pogué i degué haver-hi, almenys en part, dissimilació d'*arquiaca* en *artiaca*. I aquest, després, confluint amb l'evolució sincopada *ar(chi)diaconus* > *ardiacca* i amb la influència del simple *diaca*, acabà per engruixir la forma definitiva *ardiacca*.

DERIV.: *Ardiaconat* [*artiaconat*, Alta Ribagorça, c. 1251, PPujol; *arciacnat*, doc. de 1418, *AlcM*].

Diacalon, V. *diaquiló* (QUIL) *Diàcid*, V. *àcid* *Diacomàtic* (*AlcM*), sembla haver-hi error per *diacromàtic*: deu ser combinació de *diatònic* i *cromàtic*, nom